ИЗСЛЕДВАНИЯ НА Д-Р ПЕТЪР БЕРОН В ОБЛАСТТА НА ПРОТИВОПОЖАРНОТО ДЕЛО

д-р Милена Йорданова, Академия на МВР, m.yordanova@uni-sofia.bg

РЕЗЮМЕ:

Целта на настоящото изследване е да се проследи националната и международната рецепция на първата публикация на д-р Петър Берон, посветена на пожарното дело, изготвена през 1850 г. и излязла от печат през 1851 г., като се щрихира нейният дълъг път до днешния читател. Приложената методология включва критично представяне на първоначалните сведения около появата на Бероновото изследване, диахронен анализ на отзвука, предизвикан в печата от него, както и библиографски преглед на публикациите по този въпрос. Прегледани са по метода de visu основни издания на българската възрожденска и следосвобожденска преса, проследени са публикационните проучвания върху творчеството на д-р Петър Берон и е направен опит да се открояят релевантните оценки и сведения за заниманията на този самороден енциклопедист с проблемите на противопожарното дело и пирологията.

Ключови думи: *история на пожарното дело, пирология, противопожарна превенция (профилактика), пожарогасене, огнеборство, огнеограничителна технология*

RESEARCH BY DR. PETAR BERON IN THE FIELD OF FIRE SAFETY

Milena Yordanova, PhD, Academy of MoI, m.yordanova@uni-sofia.bg

ABSTRACT:

The aim of this study is to trace the national and international reception of Dr. Petar Beron's first publication on firefighting, prepared in 1850 and published in 1851, outlining its long journey to today's reader. The applied methodology includes a critical presentation of the initial information surrounding the emergence of Beron's study, a diachronic analysis of the response it caused in the press, as well as a bibliographical review of publications on this issue. The main publications of the Bulgarian Renaissance and post-Liberation press were reviewed using the "de visu" method, publication studies on the work of Dr. Petar Beron were examined, and an attempt was made to identify the relevant assessments and information about the activities of this native encyclopedist in the field of fire safety and pyrology.

Keywords: *history of firefighting, pyrology, fire prevention, fire extinguishing, firefighting, fire suppression technology*

1. Увод

В годината, когато се отбелязва поредният кръгъл юбилей (т.е. 230 години) от рождението на един от великите български възрожденци и първи автор на

теоретико-приложни мемоари в областта на противопожарното дело, е уместно да се припомни ролята му на първопроходник в тази сложна материя и да се проследи рецепцията на неговите изследвания в националния ни книжовен патримониум. В паметта на съвременния българин д-р Петър А. Берон (1795–1871) се свързва неотменно с енциклопедичния си буквар, предизвикал революция в родното ни образование и очертал темелите на възраждащата се национална идентичност и държавност. Встрани остават неговите опити за технологични нововъведения, вероятно поради динамиката на техническия прогрес, при която блясъкът на съвременните постижения забулва с многогодишна забрава излезлите от активна употреба някогашни открития. Целта на настоящото изследване е да се проследи националната и международната рецепция на първата публикация на д-р Петър Берон, посветена на пожарното дело (Plus d'incendies dans les villes!: système approuvé par le Gouvernement anglais et présenté au Gouvernement belge pour être mis en usage), изготвена през 1850 г. и появила се в печат в белгийската столица съответно през 1851 г., като се щрихира нейният дълъг път до днешния читател. Приложената методология включва критично представяне на първоначалните сведения около появата на Бероновото изследване, диахронен анализ на отзвука, предизвикан в печата от него, както и библиографски преглед на публикациите за него от XIX век. Прегледани са по метода de visu основни издания на българската възрожденска и следосвобожденска преса, проследени са публикационните проучвания върху творчеството на д-р Петър Берон, като е направен опит да се открояят релевантните оценки и сведения за заниманията на този самороден енциклопедист с проблемите на противопожарното дело.

2. Раздел на материала

Д-р Петър Берон, първоначално известен като Петър хаджи Берович, представлява космополитна личност, живяла и творила в редица европейски градове като Букурещ, Брашов, Берлин, Хайделберг, Мюнхен, Париж, Лондон, Лувен и Брюксел. Освен български език той владее турски, влашки, старогръцки, новогръцки, латински, немски, френски и руски (Penev, 1925: 67). За д-р Петър Берон историкът на българската литература Боян Пенев пише: „Нищо и никакво абаджийче от Котел", „възжеднява за наука, зарязва игла и въдица, фърля се да учи, учи и усвоява куп езици и науки, прекарва през мозъка си цялото човешко знание, сички философски системи и се заема да изработи нова система, която, макар и с недостатъци (коя ли философия стои върху непроблемни основи), показва все пак, че авторът ѝ е свеобемен ум, какъвто у другите балкански народи на онуй време, та дори и днес още, няма" (Penev, 1925: 67). Различните изследователи на неговото дело го определят като „реформатор на българското учебно дело" (Penev, 1925: 15) и на „българския книжовен език и правопис" (Penev, 1925: 21), като „благодетел и организатор на български училища" (Penev, 1925: 35), като „европейски учен" (Penev, 1925: 36), „слънчев учител" (Teodorov-Balan, 1925: 3), „първотворец на съвременния български литературен език" (Balabanov, 1925: 4), „нов [св.] Климент [Охридски]" (Mishev, 1925: 104), „апостол на българското възраждане" (Nikitov, 1933: 1), изобретател на „астрономическа тръба" (Bakardzhiev, 1961), „основоположник на акушерската наука" (Kirkova, 1961: 1122), „български

Ломоносов“ (Бъчваров, 1965), „учен-енциклопедист“ (Bakardzhiev, 1968), „изобретател“ (Tsonev, 1973: 66), „енциклопедист на ренесансовата култура“ (Peychev, 1978: 3), „автор на един от ранните европейски трудове, засягащи фотографията“ (Boev, 1980: 30), „предвестник на радиото“ (Dimitrov, 1981: 48) и др. В контекста на пословичната многостранност и творческа страст в научните занимания на д-р Петър Берон прави впечатление интересът, който той проявява към противопожарното дело и съответните превантивни действия. На тази тема той посвещава две свои изследвания, които издава съответно през 1851 г. в Брюксел (Белгия) — „Plus d'incendies dans les villes! : système approuvé par le Gouvernement anglais et présenté au Gouvernement belge pour être mis en usage“ (Béron, 1851), и през 1863 г. в Париж (Франция) — „Mémoire sur un système contre l'incendie, approuvé à Londres par la marine et le corps des pompiers“ (Béron, 1863). Анализът на тези трудове дава достатъчно солидно основание за твърдението, че те са първите български теоретико-практически изследвания върху пожарите и системната работа за тяхното предотвратяване. Това профилира д-р Петър Берон, от една страна, като основател на българската пирология, разглеждана като система от трактати за изучаване на огъня и борбата с него, а от друга страна — и като теоретик на противопожарната борба и противопожарната профилактика. Необходимо е да се признаят усилията на д-р Петър Берон, защото във време, когато пожарното дело все още не е поставено на сериозна научна основа, той се опитва да изгради българския поглед към теоретико-практическите аспекти на тази наука и изковава, макар и на френски, първите ѝ терминологични понятия и категории.

Към момента все още не е установено кога точно д-р Петър Берон започва да проявява интерес към въпросите, свързани с противопожарното дело. Интересно е, че тази тема попада в полезрението на ограничен брой от неговите изследователи, въпреки че превенцията на пожарите е актуална за времето си проблематика, която около средата на XIX век започва сериозно да се разработва и разкрива своя несъмнен иновационен потенциал. Забележително в случая е, че проучвателната интуиция на д-р Петър Берон не го подвежда и той усеща нагласите на своето време. Опитът му от Цариград (опожарен през 1831 и 1839 г.) и от Букурещ (опожарен през 1846 г.), където големите огнени стихии са чести явления и по същество се превръщат в истинско бедствие за населението в тези градове, правилно го насочва към търсене на сериозни решения за овладяването на огнената напаст още в нейния първоначален стадий. Според мен идеята за изготвяне на теоретико-приложна технология за локализиране и задушаване на пожарите още в техния зародиш у д-р Петър Берон се появява през втората половина на 40-те години на XIX век. Българските възрожденски вестници от този период изобилстват със сведения за огнени инциденти, разраснали се с голяма бързина в пожари, които нанасят сериозни щети на различни градове. Например на 16 октомври 1848 г. космополитните Цариград и Бурса са обхванати от стихийни пожари (Tsarigradski vestnik, № 20, 16.10.1848). Поради тежката зима в началото на януари 1849 г. избухват няколко пожара в столицата на Османската империя (Tsarigradski vestnik, № 34, 29.01.1849), а през следващия месец пламва Одрин (Tsarigradski vestnik, № 38, 26.02.1849), като само за един ден (17 февруари 1849 г.) е опожарена цялата християнска махала „Св. Никола“ (Tsarigradski vestnik, № 38, 26.02.1849). На 19 април 1849 г. в Силистра

(Доростол) избухва пожар, който унищожава 40 магазина (Tsarigradski vestnik, № 47, 05.05.1849). В началото на май същата година опустошителен пожар нанася огромни щети в шотландската столица Глазгоу (Tsarigradski vestnik, № 48, 14.05.1849). Също така голям пожар избухва в гр. Серес, който на 28 и 29 юни 1849 г. унищожава над 200 къщи (Tsarigradski vestnik, № 56, 09.07.1849: 4; Tsarigradski vestnik, № 57, 23.07.1849: 1). На 4 юли 1849 г. Цариград за пореден път е обхванат от голям пожар, унищожил 600 къщи и двете български начални училища (Tsarigradski vestnik, № 56, 09.07.1849; Tsarigradski vestnik, № 57, 23.07.1849). На 12 юли 1851 г. отново избухва пожар в Силистра (Tsarigradski vestnik, № 47, 11.08.1851) и т.н. Необходимо е също така да се отбележи, че през април 1851 г. противопожарни демонстративни опити се правят в Цариград от жителя на Париж г-н Фернандес за потушаване на огън със специална течност от помпа (тулумба). Паралелно с тази атракция са показани различни начини за импрегниране на дървото с противопожарна течност, при което то става устойчиво на запалване (Tsarigradski vestnik, № 32, 28.04.1851). На този фон напълно естествено е увлечението на д-р Петър Берон по измислянето на превантивни системи и очертаването на работеща технология за овладяване на пожарната стихия още в нейния зародиш. В хронологичен план той започва работа по този проект по време на пребиваването си в Париж от края на 40-те години на XIX век или най-късно през 1850 г., като държи в течение за тази си дейност своя сънародник Иван Добровски (1812–1896). През зимата на 1849–1850 г. предприема пътуване до Лондон, където до септември 1850 г. води преговори за внедряване на своето откритие с различни държавни и частни организации и институции. За това първи свидетелства Иван Добровски, чийто журналистически нюх опредметява новополучената информация в статията му „Д-р Петър Берон“ (сп. „Мирозрение“, Виена, Сек. I, слистък 1, септември 1850: 9–10). В нея той изрично упоменава времето и причината за мисията на българския възрожденец в британската столица: „Като тас зима [1849–1850] мина той от тука [Виена], за да иде в Лондра и в Париз да печати двете първи части на речените си списания [съчинения]“ (Dobrovski, 1850: 10). По време на престоя си в столицата на мъгливия Албион българският откривател се среща с различни официални лица и води съответната преговорна кореспонденция. Тъй като тамошните компетентни органи в края на краищата насочват проектното предложение на д-р Петър Берон към частния сектор на застрахователните компании, той решава да го публикува, за да запази авторското си право върху идеята. Отпечатва труда си в Лондон чрез разпространения тогава литографски способ. Изданието излиза в превод на английски език, но за съжаление към момента не са намерени екземпляри от него, въпреки усилията на няколко негови библиографи (Tabakov, 1925а: 139–140; Tabakov, 1925б: 141–148; Balabanov, 1927: 1367–1368; Tiberghien, 1928: 1678–1757; Kirkova, 1963: 354 и др.). Същевременно се открива възможност да го издаде в Брюксел и той решава да се възползва от тази перспектива, като публично предлага проектното си откритие на белгийските власти. През 1851 г. излиза от печат френският вариант на „Стига вече пожари в градовете. Система, одобрена от правителството на Англия и представена на правителството на Белгия, за да се използва, от Петър Берон от Казан [Котел], България, доктор по медицина и философия, член на много научни дружества и пр. Брюксел, печатница на Ем. Деврои и Комп., 40, ел. Лувен, 1851“. Естествено, част от

отпечатаните в този столичен град брошури са депозирани в Белгийската кралска библиотека. Там, за съжаление, те остават забравени цели 75 години, докато по повод широко прокламираното официално честване на стогодишнината от издаването на „Рибния буквар“ през 1924 г. Никола Балабанов се свързва с помощник-управителя на тази престижна библиотечна институция — Алберт Тибергиен, който открива два екземпляра от брошурата на д-р Pierre Béron (Пиер Берон) „Plus d'incendies dans les villes!: système approuvé par le Gouvernement Anglais et présenté au Gouvernement Belge pour être mis en usage“ в хранилището на Белгийската кралска библиотека през 1927 г.

Анализът на френския текст показва, че д-р Петър Берон ясно разграничава фр. feu ‘огън’ от фр. incendie ‘пожар’. За него фр. le feu ‘огън’ е “petit incendie” (бълг. ‘малък пожар’), а пожарът е „голям огън“. Той въвежда понятията фр. tuyaux des pompes ‘тръби (маркучи) на помпи’ (Béron 1851: 8); фр. des pompiers ‘пожарникари/огнеборци’; фр. la flamme ‘пламък’, фр. la fumée ‘дим’, фр. une hache de pompier ‘огнеборна брадва’, фр. le commandant des pompiers ‘командирът на пожарникарите’, фр. matières combustibles ‘запалителни материи’, фр. vigilant gardien ‘наблюдател-пазач’, фр. augmenter le feu ‘увеличавам огъня’, фр. éviter le feu ‘избягвам огъня’, фр. étouffer le feu ‘задушавам огъня’, фр. la communication du feu ‘предаването (прехвърлянето) на огъня’, фр. la propagation du feu ‘разпространението на огъня’, фр. supprimer les incendies ‘премахвам пожарите’, фр. un corps de prévoyants ‘група за профилактика’ и др.

Най-ранната журналистическа информация за амбициозния проект на д-р Петър Берон, посветен на ограничаването на пожарите още в техния зародиш, се появява на страниците на издаваното във Виена от Иван Добровски сп. „Мирозрение“. Сведенията за този проект и водените дискусии около пертинентността и приложимостта му българският вестникар получава директно от своя благодетел и приятел д-р Петър Берон. В първия си сигнален септемврийски брой от 1850 г. Иван Добровски, в качеството си на главен редактор на сп. „Мирозрение“, посвещава цяла статия на личността и дейността на този възрожденски енциклопедист. Материалът е публикуван със станалото класическо заглавие за този тип публикации „Д-р Петър Берон“ (Dobrovski, 1850: 9–10). В октомврийския брой на същото списание се появява кратко съобщение за представената от Pierre Béron в Лондон противопожарна система, за която авторът е отпечатал и литографско издание.

„По верни известиа, полечени от Лондра, научавами се, как Г. Петър Берон преди да печати двата първи секови от Знаинските си списаниа по негова нов состав, за когото споменахми в първия слистак, представил до месеца иуниа [1850] ощи на Английското правителство едно отделно нещо от тях, за което по-преди ние нищо не споменахми: едно негово измисление, с което се пресича напредъка на секи пожар (янгън) срещу най-силниа вятър, и съвсем се угсява щото е станал вечи огън. Книгите му се дали в Улич [Woolwich], дето обитавали сановниците на артилерията. Перво му обявили законите си за таквиз измисления, на които като се склонил туряле после книгите му на испитване. Като първото попечителство ги намеряло важни, упредилило се друго попечителство съставено от девят члена, коего го призовало в Улрич. Председателят гу попитал защо се управял там с туй си измисление? Казал

му: за да им иска мнението им. Пак гу попитал, ако иска някое награждение, или ще състави някое содружество; отвещал му и той пак как незнай поместните работи, и няма още никакво решение, но ище само да си изречат мнението за състава му. По иулиа [1850] получил едно писмо от Исправника на Улич, който му писал, чи упредилил още едно попечителство за да му испита още по-внимателно огнеугасителния състав, и то като гу испитало под сичките обстоятелства, и гу намерило без сомнение съвсем добър за предмета, управило ги кам огнезастрахователните содружества, за да се тури в дело. Но сега г. Берон, пощо видяхми, чи му наумил и председателя на второто попечителство, фанал да говори и за награждение. Като и от тес содружества прочее едно попечителство пак испитало огнегасителния му състав намерило гу и то съвсем приспособен за намерението,но противен на ползностата им (интереса им), награждение прочее от тях не му се стояло. Напечатал огнегасителния си състав но в малко отпечатки по камнепис (Λιθογράφίο) и се распроводяли от тях по притежателите Англези и посолствата на чуздите Държави. Видяхме и ние тука [Виена] от тях по Англезкия язик.

Но прес тес дини фанахми да чувами да се говори за измислители на огнегасителни състави; един в Парис от еднаго Французa, а други в Лондра и един Англезин; и пощо се сомняват някои, не ни се струва и нам твърдя невероятно чи не само награждение можи да не се получил за измислението си Г. П. Берон, но дали ще можи да гу отърве поне от да си гу не приусвоят други като тяхно изнамервание? Работи, които твърдя готово стават и тии по Европа за таквис важни предмети, стига само да неможи някой добря да се уварди“ (Razlichni izvestia, 1850: 35).

Както обаче по-горе бе отбелязано, за нито един от въпросните екземпляри, които, по свидетелствата на Иван Добровски, са „отпечатки по камнепис (Λιθογράφίο)“, не са открити сведения, че е запазен в някое библиотечно хранилище. Те са били преведени на английски език („Англезкия язик“) и са разпространявани в посолствата на водещите европейски страни, като част от тях са достигнали и Виена (Razlichni izvestia, 1850: 35).

Първата вестникарска рецензия-отзив за Бероновата брошура „Plus d’incendies dans les villes!: système approuvé par le Gouvernement Anglais et présenté au Gouvernement Belge pour être mis en usage“ се появява през 1852 г. на страниците на „Цариградски вестник“. В брой X от 19 юли 1852 г. на въпросното вестникарско издание се появява кратко съобщение-анотация за „противопожарната система“ на д-р Петър Берон, лансирана за първи път в Лондон и представена впоследствие и в Брюксел, с която се цели да се стопира възникналият пожар още в самото му начало: „Н[и]е знаеме наший единородний Болгаринъ Г-нъ Петъръ Беронъ, докторъ въ медицината и философия и пр. отъ Котелъ (Казанъ) въ Болгария что стори съ своята чудесна система противу пожара (янгъна); Наистина системата на този мудрий философъ е най-добра и чудесна от всите системы противопожарны что са до ныне предложили Европеите. Той какъ то ся известяваме после като я разказалъ въ Лондонъ на Англичанското правителство щял да я положи въ действие чрезъ Белгийското правителство. Похвала е справедливо на Болгария да има таковъ ученъ“ (Tsarigradski vestnik, Vol. II, № X, 19.07.1852: 166).

Заключение

Тази кратка бележка, отпечатана от редакцията на авторитетния „Цариградски вестник“, се оказва първата и последна официална рецензия на теоретико-приложната система на д-р Петър Берон за ограничаване на пожарите в тяхното начало, появила се през XIX век. Положителен факт е, че тя излиза една година след отпечатването на Бероновата брошура в Брюксел през 1851 г. и въпреки ограничения си обем от няколко реда свидетелства за интереса на неговите съвременници към дейността на всеки един от изявените им балкански сънародници.

Изявления и благодарности

Изказвам благодарност на Академията на Министерството на вътрешните работи и на катедра „Чужди езици“ за оказаната ми институционална подкрепа при осъществяването на това изследване.

Приложения

Факсимиле на титулната страница на „Plus d’incendies dans les villes!: système approuvé par le Gouvernement anglais et présenté au Gouvernement belge pour être mis en usage“. Bruxelles: imprimerie d’Em. Devroye et compagnie, 1851. (Екземпляр от Белгийската кралска библиотека)

Факсимиле от сп. „Мирозрение“, бр. 2 от 1850 г.: 35.

Библиография

1. Béron, P. A., (1851). Plus d’incendies dans les villes!: système approuvé par le Gouvernement anglais et présenté au Gouvernement belge pour être mis en usage. Par Pierre Béron de Kazan, en Bulgarie, docteur en médecine et philosophie, membre de plusieurs sociétés scientifiques, etc., etc., etc. Bruxelles: imprimerie d’Em. Devroye et compagnie, pp. 1–32.

2. Béron, P. A., (1863). Mémoire sur un système contre l’incendie, approuvé à Londres par la marine et le corps des pompiers. Ce mémoire, imprimé pour être soumis à l’examen des officiers de la marine et des corps des pompiers, sera, s’il est approuvé par eux, présenté à S.M. l’Empereur des Français, qui sera prié d’en autoriser l’exécution au profit de tous les habitants du monde ; par Pierre Béron. Paris: Chez l’Auteur, Hôtel du Louvre, Imprimé par E. Thunot et C-ie, pp. 1–16.

3. Tiberghien, Albert, (1928). Publications bulgares (Български издания) – Revue belge de philologie et d'histoire, Tome 7, Fasc. 4, 1715–1718.

4. Bakardzhiev, Vasil, (1961). Astronomicheskata traba na d-r Petar Beron – Rabotnichesko delo, № 100, 10 april 1961, pp. 4. [Бакърджиев, Васил, (1961). Астрономическата тръба на д-р Петър Берон – Работническо дело, № 100, 10 април 1961, 4.]

5. Balabanov, Nikola T., (1925). Slovo na Nikola T. Balabanov. In: Hr. Negentsov, N. T. Balabanov (Eds.). Sbornik D-r Petar Beron po sluchay stogodishninata na Ribnia bukvar: 1824–1924. Sofia: Darzhavna pechatnitsa, pp. 4–11. [Балабанов, Никола Т., (1925). Слово на Никола Т. Балабанов. В: Хр. Негенцов, Н. Т. Балабанов (ред.).

Сборник Д-р Петър Берон по случай стогодишнината на Рибния буквар: 1824–1924. София: Държавна печатница, с. 4–11.]

6. Boev, Petar, (1980). Petar Beron, avtor na edin ot rannite evropeyski trudove, zasyagashti fotografiyata. – Balgarsko foto, № 10, pp. 30–32. [Боев, Петър, (1980). Петър Берон, автор на един от ранните европейски трудове, засягащи фотографията. – Българско фото, № 10, с. 30–32.]

7. Bachvarov, M., (1965). Balgarskiyat Lomonosov. – Narodna kultura, № 12, 20 mart 1965, pp. 4. [Бъчваров, М., (1965). Българският Ломоносов. – Народна култура, № 12, 20 март 1965, с. 4.]

8. Dimitrov, Veselin, (1981). Petar Beron mezhdu predvestnitsite na radioto. – Balgarski zhurnalist, № 2, pp. 48–52. [Димитров, Веселин, (1981). Петър Берон между предвестниците на радиото. – Български журналист, № 2, с. 48–52.]

9. Sbornik D-r Petar Beron po sluchay stogodishninata na Ribnia bukvar: 1824–1924. In: Hr. Negentsov, N. T. Balabanov (Eds.). Sofia: Darzhavna pechatnitsa [Сборник Д-р Петър Берон по случай стогодишнината на Рибния буквар: 1824–1924. В: Хр. Негенцов, Н. Т. Балабанов (ред.). София: Държавна печатница, 1925.]

10. Dobrovski, Ivan, (1850). Doktor Petar Beron. – Mirozrenie, Viena: Sek. I, slistak 1, Septemvri 1850, pp. 9–10. [Добровски, Иван, (1850). Доктор Петър Берон. – сп. „Мирозрение“, Виена: Сек. I, слистък 1, септември 1850, с. 9–10.]

11. Kirkova, T. E., (1963). Petar Beron v London. Rakopis varhu zemnia magnetizam v Kralskoto druzhestvo i predlozheno protivopozharno sredstvo. – Izvestia na Narodna biblioteka „Vasil Kolarov“ i na Bibliotekata na Sofiyskia darzhaven universitet. Vol. II (VIII), pp. 325–355. [Киркова, Т. Е., (1963). Петър Берон в Лондон. Ръкопис върху земния магнетизъм в Кралското дружество и предложено противопожарно средство. – Известия на Народна библиотека „Васил Коларов“ и на Библиотеката на Софийския държавен университет. Том II (VIII), с. 325–355.]

12. Kirkova, Tatyana, (1961). D-r Petar Beron – osnovopolozhnik na nashata akusherska nauka. Po sluchay 130 g. ot napechatvaneto na disertatsiyata mu – Hirurgia, № 12, pp. 1122–1128. [Киркова, Татяна, (1961). Д-р Петър Берон – основоположник на нашата акушерска наука. По случай 130 г. от напечатването на дисертацията му – сп. Хирургия, № 12, с. 1122–1128.]

13. Mishev, D., (1925). Nasheto uchilishte ot nay-staro vreme do Ribnia bukvar – In: Hr. Negentsov, N. T. Balabanov (Eds.). Sbornik D-r Petar Beron po sluchay stogodishninata na Ribnia bukvar: 1824–1924. Sofia: Darzhavna pechatnitsa, pp. 81–105. [Мишев, Д., (1925). Нашето училище от най-старо време до Рибния буквар – В: Хр. Негенцов, Н. Т. Балабанов (ред.). Сборник Д-р Петър Берон по случай стогодишнината на Рибния буквар: 1824–1924. София: Държавна печатница, с. 81–105.]

14. Nikitov, Nikola, (1930). Apostoli na Balgarskoto vazrazhdane. Sofia: Balgarsko delo, pp. 1–80. [Никитов, Никола, (1930). Апостоли на Българското възраждане. София: Българско дело, с. 1–80.]

15. Peychev, Bozhidar, (1978). Entsiklopedist na renesansovata kultura. – Otechestven front, № 10425, 16.10.1978, pp. 3. [Пейчев, Божидар, (1978). Енциклопедист на ренесансовата култура. – Отечествен фронт, № 10425, 16.10.1978, с. 3.]

16. Penev, B., (1925). D-r Petar hadzhi Berovich-Beron (Knizhovno-prosvetna i nauchna deynost). In: Hr. Negentsov, N. T. Balabanov (Eds.). Sbornik D-r Petar Beron po sluchay stogodishninata na Ribnia bukvar: 1824–1924. Sofia: Darzhavna pechatnitsa, pp. 13–62. [Пенев, Б., (1925). Д-р Петър хаджи Берович-Берон (Книжовно-просветна и научна дейност). В: Хр. Негенцов, Н. Т. Балабанов (ред.). Сборник Д-р Петър Берон по случай стогодишнината на Рибния буквар: 1824–1924. София: Държавна печатница, с. 13–62.]

17. Razlichni izvestia (1850). Dobrovski, Ivan (Ed.). Razlichni izvestia. – Mirozrenie, I/ 2, Oktomvri 1850, p. 35 [Различни известия (1850). Добровски, Иван (ред.). Различни известия. – сп. „Мирозрение“, I/2, октомври 1850, с. 35.]

18. Tabakov, N. (1925a). Edin Angliyski doklad za Beronovo sachinenie. In: Hr. Negentsov, N. T. Balabanov (Eds.). Sbornik D-r Petar Beron po sluchay stogodishninata na Ribnia bukvar: 1824–1924. Sofia: Darzhavna pechatnitsa, pp. 139–140. [Табаков, Н. (1925а). Един английски доклад за Бероново съчинение. В: Хр. Негенцов, Н. Т. Балабанов (ред.). Сборник „Д-р Петър Берон“ по случай стогодишнината на „Рибния буквар“: 1824–1924. София: Държавна печатница, с. 139–140.]

19. Tabakov, N. (1925b). Sachineniyata na Petar Beron, pechatani na frenski ezik (Palen bibliografichen opis). In: Hr. Negentsov, N. T. Balabanov (Eds.). Sbornik D-r Petar Beron po sluchay stogodishninata na Ribnia bukvar: 1824–1924. Sofia: Darzhavna pechatnitsa, pp. 141–148. [Табаков, Н. (1925б). Съчиненията на Петър Берон, печатани на френски език (Пълен библиографски опис). В: Хр. Негенцов, Н. Т. Балабанов (ред.). Сборник „Д-р Петър Берон“ по случай стогодишнината на „Рибния буквар“: 1824–1924. София: Държавна печатница, с. 141–148.]

20. Teodorov-Balan, A. (1925). Slovo na profesora A. Teodorov-Balan. In: Hr. Negentsov, N. T. Balabanov (Eds.) Sbornik D-r Petar Beron po sluchay stogodishninata na Ribnia bukvar: 1824–1924. Sofia: Darzhavna pechatnitsa: pp. 1–3. [Теодоров-Балан, А. (1925). Слово на професора А. Теодоров-Балан. В: Хр. Негенцов, Н. Т. Балабанов (ред.). Сборник „Д-р Петър Берон“ по случай стогодишнината на „Рибния буквар“: 1824–1924. София: Държавна печатница, с. 1–3.]

21. Tsarigradski vestnik (1848–1851) Izvestia. – Tsarigradski vestnik, br. 20, 16 oktomvri 1848; br. 34, 29 yanuari 1849; br. 38, ot 26 fevruari 1849; br. 47, 5 may 1849; br. 48, 14 may 1849; br. 56, 9 yuli 1849; br. 57, 23 yuli 1849; br. 32, 28 april 1851; br. 47, 11 avgust 1851. [Цариградски вестник (1848–1851). Известия. – Цариградски вестник, бр. 20, 16 октомври 1848; бр. 34, 29 януари 1849; бр. 38 от 26 февруари 1849; бр. 47, 5 май 1849; бр. 48, 14 май 1849; бр. 56, 9 юли 1849; бр. 57, 23 юли 1849; бр. 32, 28 април 1851; бр. 47, 11 август 1851.]

22. Tsonev, Mladen G. (1973). Petar Beron – izobetatelyat. Telegraf bez zhitsi. Nov vid parni mashini. Beron sreshtu pozharite. – In: Balgari-izobretateli. Sofia: Tehnika, pp. 66–93. [Цонев, Младен Г. (1973). Петър Берон – изобетателят. Телеграф без жици. Нов вид парни машини. Берон срещу пожарите. – В: Българи-изобретатели. София: Техника, с. 66–93.]